

DÎVÂN-I HİKMET'İN YENİ BİR NÜSHASI “KÖKŞETAV NÜSHASI”

Ercan PETEK*
Serdar DAĞISTAN**

Özet:

Hoca Ahmet Yesevî ve onun müritleri tarafından yazıya geçirilen hikmetler bütün Türk Dünyasının manevi gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Hikmetler, 11-12. yüzyıllarda söylenmiş olmakla birlikte daha geç bir dönemde ve genellikle Çağatay Türkçesi ile kaleme alınmışlardır. Hikmetlerin toplandığı kitaplara “Dîvân-ı Hikmet” adı verilmiştir.

Biz, şimdiye kadar “Dîvân-ı Hikmet”in üç nüshasından haberdar idik. 2016 yılının Aralık ayında Kazakistan’ın Kökşetav şehrinde Akmola Eyaleti Kültür İdaresine bağlı Edebiyat ve Sanat Müzesi tarafından “Hoca Ahmet Yesevî Mirası: Önemi, Niteliği ve Etkileri” isimli ulusal bir konferans düzenlenmiştir. Bu konferansta “Dîvân-ı Hikmet”in yeni bir nüshasının bulunduğu haberi verilmiştir. Bu nüsha Kökşetav’da bulunmuştur ve Kökşetav’daki Edebiyat ve Sanat Müzesinde korunmaktadır.

Kazak bilim adamı İymangazi Nurahmetuli bu nüshayı Kazakçaya aktarmıştır. Biz yazımızın giriş kısmında Nurahmetuli’nin çalışmasını da göz önünde tutarak bugüne kadar “Dîvân-ı Hikmet” üzerine yapılan çalışmalar hakkında genel bilgiler verdikten sonra yeni nüshanın nasıl bulunduğu ve Kökşetav’daki müzeye nasıl ulaştırıldığına değindik. Ayrıca nüshayı diğer nüshalardan ayıran imla ve gramer özellikleri üzerinde durduk. Hayati Bice’nin Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlarından çıkan “Divan-ı Hikmet” çalışması esas alınarak yeni nüshanın ilk 10 sayfasının transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesine aktarmasına yer verdiğimiz bölümde farklılıkları dipnotlarla gösterdik. Yazının son bölümünde ise değerlendirme ve önerilerde bulduk. Ekler bölümünde nüshanın ilk 10 sayfasının tıpkıbasımı bulunmaktadır.

* Ahmet Yesevî Üniversitesi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Hazırlık Fakültesi, Türk Dili Öğretmeni, ercan.petek@ayu.edu.kz.

** Ahmet Yesevî Üniversitesi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Türkoloji Enstitüsü Müdürü, serdar.dagistan@ayu.edu.kz.

Anahtar kelimeler: Ahmet Yesevî, "Dîvân-ı Hikmet", Kökşetav nüshası.

A New Copy of Dîvân-ı Hikmet "Kokshetau Copy"

Abstract:

The aphorisms written by Hoca Ahmet Yesevî and his disciples have a critical impact on the moral improvement of Turkic World. The aphorisms have been uttered in between 11th and 12th centuries. Nevertheless, they have been written down in Chagatai language after these centuries. The book in which the aphorisms have been collected is called "Dîvân-ı Hikmet".

We have been cognizant of three copies of these aphorisms so far. A national conference called "Inheritance of Hoca Ahmet Yesevî: Importance, Quality and Influence" was organized in the city of Kokshetau in Kazakhstan by the Museum of Literature and Art that is linked to Cultural Center Management of Akmola State in December, 2016. At this conference, the information that a new copy of "Dîvân-ı Hikmet" had been found was declared. This copy was found in Kokshetau, and it is preserved in Museum of Literature and Art in Kokshetau.

Kazakh scientist Iymangazi Nurahmetuli has translated this copy into the Kazakh language. In the introductory chapter of this study, we gave general information about the studies have been done so far on "Divan-ı Hikmet" by taking Nurahmetuli's studies into consideration. Afterward, we mentioned the process of the discovery of the new copy and how the copy was delivered to the museum in Kokshetau. Furthermore, we focused on the orthographical and grammatical features that distinguish this copy from the others. By taking the study of Hayati Bice as a basis which is published by Turkish Religious Foundation, we indicated the differences in the chapter that includes the transcription of the first 10 pages of the new copy and its translation into Turkish language by using footnotes. In the last chapter, we made evaluations and suggestions. There is a facsimile of the first 10 pages of the copy in the appendix.

Keywords: Ahmet Yesevî, "Dîvân-ı Hikmet", Kokshetau copy.

Giriş

Bu makalede, *Dîvân-ı Hikmet*'in yeni bulunan Kökşetav nüshasına değinilmekte ve Kökşetav nüshasını diğer nüshalardan ayıran imla ve gramer özellikleri ile söz varlığı temelinde yapılan karşılaştırmalar neticesinde yeni bulunan nüshanın mevcut nüshalar arasındaki en eski nüsha olabileceği savunulmaktadır.

Öcal Oğuz, "Ahmed Yesevi: Anlatılan Hayat ve Adına Üretilen Hikmet" başlıklı makalesinde tarihî şahsiyetleri iki gruba ayırmış; Kâşgarlı Mahmud ve Yusuf Has Hacib gibi isimlerin tarihî kimliğinin kesin olduğunu ancak Nasreddin Hoca, Yunus Emre gibi isimlerin zaman içinde birer anlatı kahramanına dönüştüğünü ve Türk dilinin konuşulduğu geniş bir coğrafyada varyantlaşan hayatıyla Ahmed Yesevî'nin de bu ikinci grupta yer aldığını belirtmiştir. (Oğuz 2016: 6) Kemal Eraslan, Ahmed Yesevî'nin tarihî şahsiyetine dair bilgi

ve belgelerin yetersiz olduğunu, buna rağmen tarihî kaynaklardan, menakıp-namelerden ve hikmetlerden onun hayatıyla ilgili çıkarımlarda bulunulabileceğinden söz etmiştir. (Eraslan 1983: 14) Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eserinde Ahmed Yesevî'nin yaşadığı yer ve dönem konusunda ikna edici sonuçlara ulaşmıştır. Bu bilgilere göre “Pir-i Türkistan” olarak da anılan Ahmed Yesevî, doğum tarihi bilinmemekle birlikte, 12. yüzyılda bugünkü Kazakistan sınırları içinde olan Çimkent bölgesindeki Sayram kasabasında doğmuş ve günümüzde yaygın olarak Türkistan olarak adlandırılan Yesi’de 1166 yılında vefat etmiştir. (Köprülü 1993: 61)

Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinin toplandığı kitaba *Dîvân-ı Hikmet* adı verilmiştir. “*Esere ‘Dîvân-ı Hikmet’ adının verilmesinde; ‘Kur’ân-ı Kerîm’de yirmi ayette geçen hikmet sözünün ‘Kur’ân-ı Kerîm’in muhtevası, hükümleri veya ilim anlamlarını taşıması ve ‘Şiirin bir kısmı şüphesiz ki hikmettir.’ hadîsinin rolü olması muhtemeldir.*” (Yeniterzi 1997: 72) *Hikmet* kelimesi lügatlerde birbirine yakın tanımlarla verilirken, en yaygın şekliyle “dinî-tasavvufî özlü söz” olarak kabul edilir. (Eraslan 1983: 40) “*Ahmed Yesevî'nin manzumelerine hangi nazım şekliyle yazılırsa yazılsın ‘hikmet’ adı verilmiştir... İster Hoca Ahmed Yesevî tarafından, ister onun yolundan giden dervişler eliyle olsun, onun şiirlerine ‘hikmet’ ve bunların bir araya getirildiği kitaba da ‘Dîvân-ı Hikmet’ denmiştir. Daha sonraları ise bu tarzda yazılan şiirlere ‘hikmet’ adı verilegelmiştir.*” (Ayan 1997: 80) “*Âyet hadîs ma’nâsıdır aydım muna*” diyen Ahmed Yesevî, hikmetlerin ana kaynağının *Kur’ân-ı Kerim* ve hadisler olduğunu belirtmiştir. (Eraslan 1983: 29)

9 Aralık 2016 tarihinde Kazakistan’ın Kökşetav şehrinde “Hoca Ahmet Yesevî Mirası: Önemi, Niteliği ve Etkileri” isimli bir konferans gerçekleştirilmiştir. Bu konferansta *Dîvân-ı Hikmet*’in Kökşetav’da bulunan yeni bir nüshası üzerinde durulmuştur. Köprülü’ye göre bugün elimizde Ahmed Yesevî tarafından yazıldığı muhakkak olan hiçbir eser mevcut değildir. (Köprülü 1978: 211) *İslam Ansiklopedisi*’nde Köprülü tarafından kaleme alınan “Ahmed Yesevî” maddesinde ise “*XV-XVI. asırlardan beri ‘hikmet’ adı verilen bu manzumeler bir araya toplanarak, ‘Dîvân-ı Hikmet’ isimli şiir mecmuası vücuda getirilmiştir ki, yesevî ve nakşibendî an’aneleri bunu doğrudan doğruya Ahmed Yesevî’ye isnat etmektedirler. Hâlbuki bugün elde mevcut yazma ve basma ‘Dîvân-ı Hikmet’ nüshaları en sathî bir tarzda tetkik edilince, bu manzumelerin muhtelif yesevî dervişlerine ait olduğu derhal anlaşılır.*” denilmektedir. (Köprülü 1978:213) Kemal Eraslan, *Divân-ı Hikmet*’in en eski ve güvenilir bir nüshasının bize kadar ulaşmadığını ve *Dîvân-ı Hikmet’ten Seçmeler*’i hazırlarken 1800’lü yıllarda ve sonrasında üretilmiş yazmalardan yararlanarak hazırladığını ifade etmiştir. (Eraslan 1983: 49) Ayrıca *Dîvân-ı Hikmet*’in nüshaları arasında dil bakımından önemli farklılıklar olduğu için bunların

farklı şahıslar tarafından değişik yerlerde meydana getirildiğini ve zamanla değişikliğe uğrayan hikmetlerin aslından uzaklaştığını belirtmiştir. (Eraslan 1989: 159-161) Öcal Oğuz ise folklor disiplini üzerinden yeni bir yaklaşımda bulunduğu makalesinde hikmetlerin farklı ve varyantlı olmasını efsane, menkıbe ve anonim şiir gibi folklorik türlerin nasıl üretildiği, yayıldığı ve varyantlaştığı gibi sorular etrafında ele almak gerektiğini belirtiyor. (Oğuz 2016: 4) Oğuz'a göre "*Türk dilinin çeşitli lehçe, şive veya ağızlarının konuşulduğu çok geniş bir coğrafyada anlatılan ve her anlatışta ezber dışı tekniklerle yeniden üretilen bir metnin türsel ve bağlamsal özellikleri üzerinde durulmalıdır.*" (Oğuz 2016: 4) Kökşetav nüshasında genellikle Kul Hâce Ahmed mahlası kullanılmıştır.

Fuad Köprülü *İslam Ansiklopedisi*'ndeki "Ahmed Yesevî" maddesinde "*Dîvân-ı Hikmet'in eski bir nüshasını bulmak şimdiye kadar mümkün olamamıştır... Herhâlde şimdiye kadar XVII. asırdan evvele ait bir nüshanın malûm olmadığını emniyetle söyleyebiliriz.*" (Köprülü 1978: 213) demektedir. Kemal Eraslan ise "*Mevcut 'Dîvân-ı Hikmet' nüshalarında bulunan hikmetlerin dilinin Ahmed-i Yesevî'nin dilini aksettirmediği kesindir. Hikmetler muhteva bakımından Yesevî dervişlerince yaşatılmakla beraber, zamanla dil değiştirilmiş, mahallî bir takım dil hususiyetleri hikmetlere dâhil edilmiştir. Mesela, Taşkent yazmasında Özbek dili hususiyetleri, Kazan baskılarında Kazan Tatarcası hususiyetleri derhal göze çarpar.*" (Eraslan 1983:45) demektedir. Kökşetav nüshasında söz varlığı açısından bir takım mahallî dil unsurları bulunmakla birlikte Kazak dili hususiyetlerinin olduğu yönünde bir yorum yapılamaz, aksine nüshadaki imla ve gramer özellikleri Çağatay Türkçesine özgü hususiyetlerdir. Kemal Eraslan'ın "*İsmine rağmen 'Dîvân-ı Hikmet' mürettep bir divan olmadığı gibi, Ahmed-i Yesevî'nin bütün hikmetlerini içine alan tam ve güvenilir bir nüshası da bulunmamaktadır. Eldeki yazmaların en eskisi XVI. veya XVII. asra aittir.*" (Eraslan 1983: 47) ifadesinden Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinin ölümünden sonra en erken 400-500 yıl sonra yazıya geçirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. "*'Dîvân-ı Hikmet'in yazma ve basma nüshalarında bulunan hikmetlerin sayısı bazı farklılıklar göstermektedir. Bugüne kadar derlenebilen Hoca Ahmed Yesevî'ye ait hikmetler 250'yi bulmaktadır. Bu sebeple hikmetlerin birinde yer alan, 'Dört bin dört yüz hikmet söyledim.' ifadesi daha eski bir 'Dîvân-ı Hikmet' nüshası bulunmadığı müddetçe bir rivayetten öteye gitmemektedir.*" (Eraslan 1978: 429) Kökşetav nüshasında toplam 59 hikmet bulunmaktadır. Bu nüshanın aslı Kökşetav'daki Edebiyat ve Sanat Müzesindedir. Müzedeki eserler üzerine küçük bir kitapçık hazırlanmıştır ve kitapçığın 6. sayfasında Kökşetav nüshası tanıtılmıştır. Kitapçıkta nüsha için şu ifadeler yer almaktadır:

“Hikmetlerin bir çok nüshası vardır. Bunlardan biri Doğu Bilimleri Enstitüsünün âlimleri tarafından ortaya konulan nüsha (1904 yılında Kazan’da basılan nüsha temelinde) 2000 yılında matbaadan çıkmıştır. Bizim elimizdeki el yazmasının kopyasını başka nüshalarla karşılaştırarak araştıran L. Gumilyev Avrasya Üniversitesi bünyesindeki Türkoloji ve Altayistik İlmî Araştırmalar Merkezinin âlimleri Karjavbay Sartkoja ve İymangazı Nurahmetuli bu el yazmasındaki satırların Çağatay Türkçesinde yazılmış ‘Hikmetler’in en eski nüshası olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu kitap yaklaşık olarak 16-17. asırlarda buhar (bir cins kâğıt) kâğıdına yazılmıştır.”

“*Hikmetlerin büyük bir kısmı beş-yirmi beş arasında değişen dörtlülüklerden ibaret olup kaftiye düzeni koşmaya benzemektedir. Hikmetlerin bir kısmında da gazel tarzı kullanılmıştır. Dörtlülüklerde hecenin on ikili (4+4+4) ölçüsü, gazel tarzındaki manzumelerde ise on dörtlü (7+7) ölçüsü kullanılmıştır.*” (Eraslan 1978: 429) Kökşetav nüshasında ise hecenin on ikili (4+4+4) ölçüsü kullanılmıştır.

8 Aralık 2016 tarihli *Arka Ajarı*¹ isimli gazetenin 6. sayfasında “Bilgelik Kitabından İbretler” başlığıyla bir ropörtaja yer verilmiştir. *Dîvân-ı Hikmet*’in Kökşetav nüshası üzerine yapılan bu ropörtajda Kökşetav Devlet Üniversitesi profesörü S. N. Jämbek yeni nüshanın önemi üzerinde durmuştur. S. N. Jämbek, *Dîvân-ı Hikmet*’in yeni nüshasının Kökşetav’da bulunmasının Yesevîlik ilmi için büyük bir yenilik olduğunu dile getirmiştir. S. Jämbek, önce Orta Asya ve Kazakistan’da oldukça yayılan sufilik akımı hakkında bilgi vermiş ve bu yayılmanın Hoca Ahmet Yesevî ile gerçekleştiğini dile getirmiştir. Bektaşîlik, Nakşibendîlik ve Mevlevîlik gibi tarikatlardan bahsettikten sonra Orta Asyadaki tarikatların arasında Yesevî tarikatının özel bir öneme sahip olduğunu da belirtmiştir: “*Yesevî’nin dinî eğitim aldığı isimler arasında Şihabiddin İsficabî, Arıstan Bab, Yusuf Hemedanî gibi isimler gösterilebilir... Yesevîlik akımı 13-14. yüzyıllarda da Türk edebiyatında devam etti. O dönemlerde kaleme alınan aşk destanlarından Ali’nin ‘Kıssa-i Yusûf’unda, Kutb’un ‘Hüsrev ü Şîrin’inde; dinî mazmundaki eserlerden ‘Kıyasü’l-Enbiyâ’da, ‘Cümcüme’de, ‘Nehcü’l-Ferâdis’ gibi eserlerde bu akımın etkilerini görmek mümkündür.*”

Daha sonra *dîvân* kelimesinin kökeni üzerinde de duran S. Jämbek, hikmetlerin nüshaları ve bu nüshaların yayılması hakkında bilgi vermiştir:

“*Dîvân-ı Hikmet*’, Kazan (1887, 1901), İstanbul (1901), Taşkent (1902 ve 1911) şehirlerinin basım evlerinde birkaç kez ayrı ayrı kitap olarak basılmıştır. ‘*Dîvân*’ın en iyi nüshası Kazan’da basılan nüshadır. Bu nüshada 149 hikmet var. Bu hikmetlerin 109’u Yesevî’ye ait, kalanları şakirtleri tarafından yazılıp derlenen hikmetlerdir diyor araştırmacılar. Yesevî mirası üzerinde

1 8 Aralık, Perşembe, 2016 y. No. 150 (17872).

Türk âlimlerden M. F. Köprülü ve K. Eraslan; Rus âlimlerden A. N. Samoyloviç, E. Bertels, A. K. Borovkov ve G. F. Blagova; Özbek âlimler E. R. Rustamov, H. M. Mallayev, B. İ. Zahidovtar araştırmalar yapmıştır. Medeni mirasımızı araştıran Kazak âlimleri ise şöyle sıralayabiliriz: B. Kenjebayev, R. Sızdıkova, H. Süyiñşaliyev, N. Kelimbetov, R. Berdibayev, M. Jarmuhamedulı, S. Dävitulı, M. Şafiygi, A. Ahmetbekova, D. Kenjetay, G. Kambarbekova, A. Ş. Nurmanova vs.”

Dîvân-ı Hikmet'in nüshaları ve nüshalar üzerine çalışmalar yapan isimleri belirttikten sonra Kökşetav nüshası üzerinde duran S. Jämbek; İymangazı Nurahmetulı'nın çalışmasından bahsetmiş ve Nurahmetulı'nın kitabının ön sözünde ve konferansta sunduğu makalesinde yer alan bilgilere değinmiştir.

Kökşetav nüshasının Kazak Türkçesine aktarmasını yapan İymangazı Nurahmetulı'nın “Hoca Ahmet Yesevî Hikmetlerinin Kökşetav Nüshası ve Onun Aktarılması Hakkında” isimli makalesinde bize ulaşan nüshaların Çağatay Türkçesiyle yazıldığı belirtilmiştir: “*Yesevî hikmetlerinin ilk olarak hangi dilde, hangi alfabe ile yazıldığı belli değildir denilse de Türk dilinde yazıldığı söylenebilir. Eski zamanlarda Yesevî hikmetlerinin buzağı derisine yazılan nüshalarının olduğu belirtilmektedir. Böyle bir nüsha ele geçerse tartışmasız bizim için birer bilmece olan pek çok sır ortaya çıkar. Yesevî hikmetlerinin bize ulaşan nüshaları Orta Çağ Çağatay dilinde yazılan kopya el yazmalarındır. Bu Çağatay dilindeki kopya el yazmaların sayısı da çok değildir.*” (Nurahmetulı 2016: 4)

Makalenin devamında nüshanın Edebiyat ve Sanat Müzesine kim tarafından ulaştırıldığı ve ulaştıran kişinin şeceresi hakkında bilgiler yer alıyor:

“*El yazma, yerel halktan biri tarafından müzeye verilmiş olmalıdır. Nüshanın ne zaman nerede kim tarafından yazıldığı hakkında kesin bir bilgi yok, başı ve sonu yırtılmış, iyi korunmamış, çok eski bir el yazması olduğu açık. Dış taraftaki sayfasında 'Bekmuhammet Ahmetulı' (Bekmagambet de olabilir) denen bir isim yazılmış. Onun son kısmında 'sahibi Molla Bekmuhammet' şeklinde bir ifade var. Bu kişinin, hikmetleri yazıya geçiren kişi mi yoksa el yazmayı saklayan kişi mi olduğu belli değil. Müze müdürü Nurbek Nuralin: 'Bu el yazmayı Kökşetav'a güney tarafından Sargaldakkoja denen bir kişi getirmiş, Sargaldakkoja'nın kızı Ayganım tarafından korunmuş olması da mümkün.' şeklinde bir tahminde bulunuyor. Böyle bir tahminde bulunmasının sebebi el yazmanın G. Müsirepov (Ruzayevka) bölgesinde bulunmuş olmasıdır. Müsirepov bölgesinde Abılay zamanından beri kojalar (Peygamber soyundan olduğunu iddia edenler) yerleşmiştir. Sargaldakkoja'nın kendisi Hoca Ahmet Yesevî'nin erkek kardeşi Şeyh Sadır'ın torunu imiş. Şokan'ın ninesi Ayganım bu Sargaldakkoja'nın kızımış” (Nurahmetulı 2016: 4-5).*

Kullanılan kağıdın türüne göre nüshanın hangi yüzyıllarda kaleme alınmış olabileceği tahminlerine de yer veren İ. Nurahmetulı, Yesevî'nin Kazak akını olduğunu iddia etmiştir. Hikmetlerin halk arasında sözlü olarak yayıldığını, daha sonra yazıya geçirilerek kalıplaştığını; Kökşetav nüshasının da böyle bir nüsha olduğunu ifade etmiştir: “*Yesevî hikmetlerinin Kökşetav nüshasının hangi asırda kopya edildiği belli değildir. Sarımtırak renkli kalın buhar kâğıdına yazıldığına bakılırsa yaklaşık olarak 16-17. asırlarda kopya edilmiş olabilir mi şeklinde tahmin var. Bunun ilmî bir açıklama olmadığı bellidir.*” (Nurahmetulı 2016: 5) İ. Nurahmetulı'nın makalesinde Kazak âlimlerin bağımsızlık öncesi ve bağımsızlık sonrası hikmetler üzerine yaptıkları çalışmalara da değinilmiştir.

Verilen bu bilgilerden sonra Kökşetav nüshasının genel durumundan (kâğıt, harfler, mürekkep vs.) ve nüshadaki hikmet sayısından söz edilmiştir. Nüshayı diğer nüshalardan ayıran farklılıklar üzerinde de durulmuştur:

“*Yesevî hikmetlerinin Kökşetav nüshasında 59 hikmet var. Bazı hikmetler okunmuyor, bazı yerlerde kâğıtlar delinip harfler ortadan kalkmıştır. Mürekkep yayılmış, silinen yerler de var. Okumaya elverişli olan 56 hikmeti aktardım. Okunan hikmetlerin içinde de tanınmayan, silinen sözler var. Silinen sözlerin yerine üç nokta (...) koyarak ikazda bulundum. Çünkü bu el yazmanın başka nüshalarının bulunması da mümkün, bu nüshada silinen, bozulan harflerin başka bir nüshada olması ihtimali de var. Bu el yazmada hikmetlerin önceki aktarmalarda karşılaşılmayan kısımlar var. (...) Eski baskılardaki aktarmalarla karşılaştırdığımda, onların arasında bir hayli değişiklikler olduğunu farkettim. Bazılarında kelimeler birbirini tutmuyor, bazılarında ise metinde büyük farklılıklar var. Mesela ‘Gariflarda garif bolgan gariflar’² şeklinde başlayan hikmet önceki aktarmalarda 10 satır iken ‘Kökşetav nüshasında’ 14 satır. Sekizinci satır önceki aktarmada: ‘Kim mǎngilik olarga miskin gariftar’ şeklinde iken, Kökşetav nüshasında ‘Tǎñir bilgey garif bolgan gariflar’ şeklindedir. (...)*”

Nüshadaki ağız özellikleri de dikkate alınarak nüshanın hangi bölgede kaleme alınmış olabileceği tahmininde de bulunulmuştur: “*Sonuç olarak, Yesevî hikmetlerinin Kökşetav nüshasının Kazaklar arasında şifahi olarak söylenen nüshadan kopya edilmesi ihtimali var. El yazma hangi bölgede kopya edilirse o bölgenin ağız özelliklerine yakın olacağı bellidir. Hikmetlerin Kökşetav nüshasında diyalektlere özgü kelimelere sık rastlanmaktadır. Mesela, başka nüshalarda ‘subhan iyem’ denen söz bu nüshada ‘subhan ekem’ olarak geçmektedir, Allah’ın Kazaklar arasında ‘Kuday ekem’ şeklinde ifade edildiği görülür.*” (Nurahmetulı 2016: 7)

2 Burada bir okuma yanlışlığı vardır. Söz konusu hikmet “Gariberlerde garib bolgan gariberler” şeklinde başlamaktadır. bk. s. 194.

Kökşetav Nüshasının İmla ve Gramer Özellikleri

Bu bölümde tıpkıbasım metnin ilk 10 sayfası esas alınarak Kökşetav nüshasını diğer nüshalardan ayıran imla ve gramer özellikleri üzerinde durulmuştur.

I.1. Kapalı e (è): Türkçede kapalı e (è) dediğimiz dokuzuncu bir ünlünün varlığı Türkologlar arasında tartışma konusu olmuştur. Ancak son zamanlarda Türkçenin tarihî metinlerinde kapalı e (è) ünlüsünün olduğu konusunda yaygın görüşler vardır. “*Kapalı /e/ sesi Türkçenin bilinen ilk yazılı kaynakları olan Orhon Yazıtları'nda yer almıştır. Yazıtlar'da yir, bir gibi bazı kelimelerin ünlülerinin kimi zaman yazılıp kimi zaman yazılmamaları V. Thomsen'i, Gök-türkçede e ile i sesi arasında bir başka sesin varlığı fikrine götürmüştür. (1993: 26) Thomsen daha sonra, bazı Yenisey Yazıtları'nda özel bir işaretin kapalı /e/ sesini gösterdiğini kanıtlamıştır. (2002)*” (Erdem 2006) M. Dursun Erdem, sesin Karahanlı ve Harezmi Türkçesi eserlerindeki durumuna da değinmiştir:

“*Besim Atalay (1999) ise, 'Divanü Lûgati't-Türk'teki يدردي يلدirdi 'estirdi, esti' (C III, s. 98), چنليا eylinç 'doğru olmayan kıvrımlı yol' (C I, s. 133) gibi kelimelerin, hem yazma hem de basma nüshalarda çift hareke ile gösterilen seslerini è olarak kabul eder... Harezmi Türkçesi ile yazılmış bir metin olan 'Mukaddimetü'l-Edeb'de kapalı /e/ ünlüsünün kelime başında elif + yâ ي ile, kelime içinde yalnız yâ ي ile, bir kelimedede ise fethalı yâ ile yazıldığını belirten Nuri Yüce, ليا el, تشلاشيا eşleşti ve يدردي berdi kelimelerini örnek verir (1995: 13). Janos Eckmann, Harezmi Türkçesi eserlerinden biri olan 'Nehcü'l-Ferâdis'in harekeli Yeni Cami yazmasındaki üstünlü ي yazılışları kapalı /e/ olarak görür... (1998: 179)”³*

Bizim metnimizde de kapalı e (è) ünlüsü bulunmaktadır ve bir imla özelliği olarak bu ses genellikle ا (elif) ve ي (ye) harfleri ile gösterilmektedir. Ancak Arap harfleri ile kaleme alınan tarihî dönem metinlerinden yola çıkarak bu iki harf ile işaret edilmeyen kapalı e (è) ünlüsünü bünyesinde bulunduran kelimelerin olduğunu da söyleyebiliriz. Reşit Rahmeti Arat ve Ali Fehmi Karamanlıoğlu, bunu bir geçiş devresi özelliği ve imla dikkatsizliği olarak değerlendirdiler de Türkçenin tarihî dönem metinlerinde bu ses vardır. *Dîvân-ı Hikmet'in Kökşetav nüshasında: dedî (1a, 8), yedi (1a, 9), eyledi (1a, 10), dep (2a, 4), këlgeç (3b, 6), s'ermes (4b, 8, 9, 10), êlkiñ (5b, 3) vs.*

I.2. Yönelme hâli: Vokallerden sonra -ğa/-ge; sedalı konsonantlardan sonra umumiyetle -ğa/-ge, fakat b ve d'den sonra bazen de -ka/-ke; sedasız konsonantlardan sonra umumiyetle -ka/-ke, bazen de -ğa/-ge'dir. (Eckmann 2009: 71)

3 Mehmet Dursun Erdem, Münteza Gül (2006), “Kapalı e (è) Sesi Bağlamında Eski Anadolu Türkçesi-Anadolu Ağızları İlişkisi”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 11, (Güz 2006), 111-148.

Kökşetav nüshasında: مغنیتسا astığa “altına” (1a: 1), مكجوا üçke “üç” (1b: 5), مئشئاتا taşka “taşa” (3b: 11) vs.

İyelik eklerinden sonra: -ğa/-ge, şiirde -ğa/-ge yanında -a/-e, üçüncü şahısta -na/-ne. (Eckmann 2009: 71)

Kökşetav nüshasında: لکنیترضد hazretiñe “(senin) hazretine”. (3a: 6)

Arap alfabesinde kalın ve ince vokaller için özel işaretler bulunmadığından, kalın ve ince vokalli kelimeleri ayırmada biricik ölçümüz, bunların ğ/k veya g/k seslerinden herhangi birini ihtiva etmeleridir. Çağataycanın asli kelimelerindeki kalınlık-incelik uyumu, tamamen muhafaza edilmiştir; şöyle ki, kalın vokalli kökler, kalın vokalli ekler (ğ/k ihtiva edenler gibi) alırlar ve ince vokalli kökler, ince vokalli ekler (g/k ihtiva edenler gibi) alırlar. Yukarıdaki kanunun istisnaları, klasik devirde istinsah edilmiş yazmalarda, nispeten seyrek ve çoğu hâlde, müstensih tarafından yapılmış bir hataya bağlanabilir. (Eckmann 2009: 27-28) Ek, Çağatay Türkçesi eserlerinde son hecesinde ince vokal bulunan Arapça ve Farsça kökenli kelimelerden bazılarında -ğa biçiminde eklenmektedir: âdem-ğa “insana” FK 26b: 6, ‘adem-ğa “yokluğa” N Div. 21a: 13, beşâret-ğa “müjdeye” H 73b: 5, gamze-ğa “gamzeye” FK 54a: 12 vs. Görüldüğü üzere ek, son hecesinde ince vokal bulunan kelimelere kalın vokalli olarak eklenmektedir; ancak, son hecesinde kalın vokal bulunan Arapça ve Farsça kökenli kelimelere ince vokalli olarak eklenmemektedir. Kökşetav nüshasında ise ek, son hecesinde kalın ünlü bulunan iki kelimeye ince vokalli olarak eklenmiştir: نادن لكر لاندان nādānlarge (3a, 2), دن لكر لاندان dānānlarge (5a, 4). Bu, bir imla dikkatsizliği de olabilir; ağız özelliği de olabilir.

I.3. Vasıta hâli: Eski Türkçede vasıta hâli eki “+n” idi. Bu ek kullanımdan düştükten sonra ile, birle edatları bu görevde kullanılmıştır. Bazen “+n” eki vasıta hâli yerine kullanılan “ile” edatından sonra gelerek ek yığılması dediğimiz durumu meydana getirmektedir. Çağatay Türkçesinde asıl vasıta hâli eki “+n”dir. “ile” edatından kalıplaşan “+le, +la” eki de nadiren kullanılmaktadır. Çağatay Türkçesinde vasıta hâli eki görevinde kullanılan “bile, bilen, birle, birlen, ilen” şekilleri de vardır.

a. -(I⁴)n (kalıplaşmış): barçaların kaçtı “hepsi kaçtı” H 64b: 3

b. -lA (kalıplaşmış, nadiren kullanılır): bu kün tañla “bugün veya yarın” Bayk. Div. 115: 6. (Eckmann 2009: 83)

c. birle: Bu mâni birle dirler âteşin gül (Bu mana ile ateşin gül derler) (Hacıeminoğlu 1971: 24)

ç. birlen: kahrı birlen (kahrıyla) (Hacıeminoğlu 1971: 27)

d. bile: Yüz gam bile kalıp (yüz gam ile kalıp) (Hacıeminoğlu 1971: 19)

e. ilen: Niçe begler ilen (nice beyler ile) (Hacıeminoğlu 1971: 47).

Kökşetav nüshasında arka arkaya iki satırda vasıta hâli görevinde hem birle hem de birlen yapıları kullanılmıştır:

Essiz Mañşür hârlık birle boldı eda

Bir söz birlen yārānlardın boldı cüdā (4b: 4,5).

Kazan ve Taşkent nüshalarından istifade eden Hayati Bice'nin çalışmasında ise aynı satırlarda sadece birle yapısının kullanıldığı görülmektedir. (bk. Bice 1993: 23)

I.4. Ek-fiilin şimdiki geniş zaman III. teklik şahıs olumsuz çekimi:

Tekl. 1. ê(r)mes mēn, ērmen (< Azb.)

2. ê(r)mes sēn. ermeñ (< Azb.)

3. ê(r)mes (Eckmann 2009: 144)

Görüldüğü üzere Çağatay Türkçesinde ek fiilin şimdiki geniş zaman III. teklik şahıs olumsuz çekimi ê(r)mes/ êmes yapılarıyla karşılanmaktadır. Ancak, *êrmes* yapısı daha arkaik bir unsurdur ve Kökşetav nüshasında da bu şekildedir: Şāh Mañşürniñ Ene'l-Ĥaqqı bicā êrmes (4b: 8). Hayati Bice tarafından hazırlanan ve Türk Diyanet Vakfı Yayınları arasından çıkan *Dîvân-ı Hikmet*'te bu yapı *emes* biçimindedir. (bk. Bice 1993: 23)

Transkripsiyon ve Aktarma

Kökşetav nüshasının ilk 10 sayfasının tıpkıbasımı, transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesine aktarması verilerek söz varlığı, yapı bilgisi, satır sırası vs. diğer nüshalardan ayrılan tarafları dipnotlarla gösterilmeye çalışılmıştır. Hayati Bice'nin Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlarından çıkan *Dîvân-ı Hikmet* çalışması esas alınmıştır:

Transkripsiyon:

1a
[Ĥurre]m bolup yer astığa kirdim mena⁴
Ġarib bendeñ bu dünyādın ... kıldı⁵
Mañrūm⁶ bolup yer astığa kirdim mena
Zākir bolup şākir bolup Ĥaqqı taptım
Şeydā bolup resvā bolup cāndın öttim
Andın soñra vaĥdet ... katre tattım
Mañrem bolup yer astığa kirdim mena
Cāndın keçip miñnet tarttım bendem dedi
Dūzah içre qalmasun dep ġamım yedi
Ġanlar yutup Allah dedim raħm eyledi

Aktarma:

1a
Mutlu olup yer altına girdim ben işte
Garip kulun bu dünyadan ... eyledi
Mahrum olup yer altına girdim ben işte
Zikredici olup şükredici olup Hakk'ı buldum
Tutkun olup, rezil olup candan geçtim
Ondan sonra birlik ... damla tattım
Mahrem olup yer altına girdim ben işte
Candan geçip sıkıntı çektim kulum dedi
Cehennem içinde kalmasın deyip gamımı yedi
Kanlar yutup Allah dedim, rahmet eyledi

4 13. hikmet (Bice 1993: 26)

5 Ġarib bendeng bu dünyādın sefer kıldı (Bice 1993: 26)

6 Mahrem bolup yer astığa kirdim mena (Bice 1993: 26)

Transkripsiyon:

1b
Şeyhmen ...⁷ yolda kaldım
Nefsim hevā kıldı barıp kaldım⁸
Feşş u destârlarını püçek ... aldım⁹
Hemdem bolup yêr astığa kirdim mena
Altmış üçe yaşım yetti bir künçe yok¹⁰
Vâ-derîgâ Hakkı tapmay könlüm sınık
Yer üstide sultânmen ... uluk
Bî-ğam bolup yêr astığa kirdim mena
...
...
Bî-ğamdill[ah ...]

Aktarma:

1b
Şeyhim ... yolda kaldım
Nefsim arzuya düştü gide kaldım
Fes ve sarıklarını değersiz ... aldım
Cancığer olup yer altına girdim ben işte
Altmış üçe yaşım ulaştı bir gün kalmadı
Vah ne yazık, Hakk'ı bulamadan gönlüm kırık
Yer üstünde sultanım ... ulu
Gamsız olup yer altına girdim ben işte
...
...
Hamd olsun Allah'a ...

Transkripsiyon:

2a
Şebnem bolup yêr astığa kirdim mena
Başım tufrac cismim tufrac özüm tufrac¹¹
Küydüm yandım bolalmadım hergiz affâk¹²
Hâk vaşlığa yetermen dêp rûhum müştâk
Zemzem bolup yêr astığa kirdim mena
...ğımdın tağ u taşlar ...
‘Âşık bolsañ ... barıp Hakkı tanı
Faşih tilde söğüp aydı tuhfêñ kıanı
Edhem bolup yêr astığa kirdim mena
... sizi bizni yarattı tã‘at için
Melâmet ...

Aktarma:

2a
Şebnem olup yer altına girdim ben işte
Başım toprak, cismim toprak, özüm toprak
Tutuştum yandım, olamadım asla ufuklar gibi
Hak vuslata ererim deyip ruhum hevesli
Zemzem olup yer altına girdim ben işte
... dağ ve taşlar ...
Âşık isen ... varıp Hakk'ı tanı
Açık konuşup sordu armağanın hani
Edhem olup yer altına girdim ben işte
... sizi bizi yarattı ibadet için
Ayıplama ...

7 Şeyhmen deban da'vâ kılıp yolda kaldım (Bice 1993: 27)

8 Nefs ü heva tuğyan kıldı harıp kaldım (Bice 1993: 27)

9 Feşu destâr püçek pulğa satıp keldim (Bice 1993: 27)

10 Yaşım yetti altmış üçe bir künçe yok (Bice 1993: 27)

11 Başım tufrac özüm tufrac cismim tufrac (Bice 1993: 27)

12 Küydüm yandım bolalmadım hergiz affak (Bice 1993: 27)

Transkripsiyon:

2b
Kâlû belâ dedî rûhlar¹³ miñnet üçün
A‘lam bolup yer astığa kirdim mena
... kıldım Hakk’a bakmay
Keçe kündüz bîğam yürüdüm yaşım akmay
... otka bakmay
Bîğam bolup yer astığa kirdim mena
Kimni körsem hizmet kılıp kulu boldum¹⁴
Tufrak sıfat yol üstide yolu boldum¹⁵
‘Âşıkların küyüp uçkan¹⁶ küli boldum¹⁷
... bolup yer astığa kirdim mena
Kul Hvâce Ahmed nâşih bolsañ özüñe [bol]

Aktarma:

2b
Evet dedi ruhlar eziyet için
Derde düşüp yer altına girdim ben işte
... kıldım Hakk’a bakmadan
Gece gündüz gamsız yaşadım yaşım akmadan
... ateşe bakmadan
Gamsız olup yer altına girdim ben işte
Kimi görsem hizmet edip kulu oldum
Toprak gibi yol üstünde yolu oldum
Âşıkların yanıp uçan küli oldum
... olup yer altına girdim ben işte
Kul Hoca Ahmet öğüt vericiysen kendine ver

Transkripsiyon:

3a
‘Âşık bolsañ cāndın bir yolu öl
Nādānlarge¹⁸ ... sözün kılmaz kabul
Meħkem bolup yer astığa kirdim mena

Aktarma:

3a
Âşık isen candan geçip bir defa öl
Cahillere ... sözünü kabul etmez
Muhkem olup yer altına girdim ben işte

Hikmet¹⁹

Eya dostlar pak ‘ışkını kolğa aldım
Bu dünyanı düşmen tutup yürüdüm mena
Yakam tutup hazretiñe sığınıp keldim
‘Işk yolıda²⁰ manşür sıfat boldum mena
‘Işk yolıda ‘âşık bolup manşür ötti
Belin bağlap Hakk ‘ışkını²¹ meħkem tuttu
Melāmetler ...²² köp eşitti

Hikmet

Ey dostlar tertemiz aşkını ele aldım
Bu dünyayı düşman tutup yaşadım ben işte
Yakamı tutup hazretine sığınıp geldim
Aşk yolunda Mansur gibi oldum ben işte
Aşk yolunda âşık olup Mansur geçti
Belini bağlayıp Hakk aşkını muhkem tuttu
Ayıplamalar ... çok işitti

13 Kâlû belâ dedi rûhum mihnet üçün (Bice 1993: 26)

14 Kulni körsem, kulu bolup hizmet kılsam (Bice 1993: 27)

15 Tufrak-sıfat yol üstide yolu bolsam (Bice 1993: 27)

16 Kelime “kef” harfi ile yazılmıştır.

17 Aşıkların küyüp uçkan küli bolsam (Bice 1993: 27)

18 Yönelme hâli eki “gayn” ile yazılması gerekirken “kef” ile yazılmıştır.

19 11. hikmet (Bice 1993: 22)

20 Işk babıda Mansur sıfat boldum mena (Bice 1993: 22)

21 Belin bağlab Hak işini mehkem tuttu (Bice 1993: 22)

22 Melametler ihanetler köp eşitti (Bice 1993: 22)

Transkripsiyon:

3b

Ey mü'minler men hem manşür boldum mena
'Âşık Manşür Ene'l-Haknı ...
Hak Cibril Ene'l-Haknı birge aydı²³
Hak Cibril başın ber dep kolğa saldı²⁴
Darğa asılıp didârını kördüm mena
Manşür kélgeç dar eğilip özi aldı
Bağın közi açukları hayran kaldı
Pertev salıp Allah özi nazar kıldı
Şevkim aşıp cemâlini kördüm mena²⁵
Egildi oşal darğa küyüp boğmağıl²⁶
Taşka aydı emrim tutup köp teğmegil²⁷

Aktarma:

3b

Ey müminler ben de Mansur oldum işte
Âşık Mansur Ene'l-Hakk'ı ...
Hakk Cebrail Ene'l-Hakk'ı beraber söyledi
Hakk Cebrail başını ver deyip eline aldı
Darağacına asılıp cemalini gördüm ben işte
Mansur gelince darağacı eğilip kendi aldı
Batın gözü açık olanları şaşıp kaldı
Işık salıp Allah kendisi nazar eyledi
Arzum aşıp cemalini gördüm ben işte
Eğilen o dar ağacına (dedi) yakıp boğma
Taşa dedi emrimi yerine getirip çok değme

Transkripsiyon:

4a

Bir yanı bakıp mehkem tutup sen asmağıl²⁸
Levhü'l-mahfûz tahtasında kördüm mena
Üç yüz molla yığılıp²⁹ bitti köp rivâyet
Şerî'atdur men hem bitey bir rivâyet
Tarîkatda hakîkatda Hak himâyet
Başım berip Hak sırrını bildim mena
Ene'l-Haknı ma'nâsını bilmesin³⁰ nâdân
Dâna kerek bu yollarda ...³¹
'Âşık³² kullar Hak yadını aydı cânân
Candın keçib câneni³³ süydüm mena
İmâ kıldım dâna bolsa ma'nâ alsun

Aktarma:

4a

Bir yanı bakıp sıkı tutup sen asma
Levh-i Mahfuz tahtasında gördüm ben işte
Üç yüz molla toplanıp yazdı çok rivayet
Şeriatdır ben de yazayım bir rivayet
Tarikatda hakikatda hakır himaye etmek
Başımı verip Hakk sırrını bildim ben işte
Ene'l-Hakk'ın manasını bilmesin cahil
Bilge gerek bu yollarda ...
Âşık kullar Hakk yadını dedi sevgili
Candan geçip Sevgili'yi sevdim ben işte
İma ettim bilge ise anlasın

23 Cibril kelip Enel Hak'nı birge aytdı (Bice 1993: 22)

24 Cibril kelip başing ber dep yolga saldı (Bice 1993: 22)

25 Vaşuka dep didarını kördüm mena (Bice 1993: 22)

26 Nida keldi oşal darğa köp boğmağıl (Bice 1993: 22)

27 Taşga aydı emrim tutub sen teğmegil (Bice 1993: 22)

28 Mehkem turgil her yan bakıp sen ağmağıl (Bice 1993: 22)

29 Üç yüz molla yığılab bitti köp rivayet (Bice 1993: 22)

30 Enel Hak'nı manasını bilmes nâdân (Bice 1993: 22)

31 Dâna kerek bu yollarda pak-ı merdan (Bice 1993: 22)

32 Akil kullar Hak yadını aydı canan (Bice 1993: 22)

33 Candın keçib Canane'ni süydüm mena (Bice 1993: 22)

Transkripsiyon:

4b

Dürr (ü) gevher sözlerimni içge salsun
Hâl³⁴ ilmidin bitip aydım nişân kıalsun
Hâldin aytıp 'âşıklarğa berdim mena
Essiz Manşür hârlik birle boldı eda
Bir söz birlen³⁵ yârânların boldı cüdâ
Hâl dilin heç kim bilmes Teñrim güvâ³⁶
Kânlar yutup men hem güvâh boldum mena
Şâh Manşürniñ Ene'l-Hakkı bicâ ermes³⁷
Yoln³⁸ tapkan bizge oşşaş gümrâh ermes
... nâcinsler bu sözlerge hemrâh ermes³⁹
... bolup buy-ı Hüdâ aldım mena⁴⁰

Aktarma:

4b

İnci gevher sözlerimi gönlüne koysun
Zahir ilminden yazıp söyledim işaret kalsın
Hâlden deyip âşıklara verdim ben işte
Sahipsiz Mansur hor görülmekle tam oldu
Bir söz ile dostlardan ayrı oldu
Gönlün halini hiç kimse bilmez Tanrım şahit
Kanlar yutup ben de şahit oldum işte
Şah Mansur'un Ene'l-Hakk'ı yersiz değil
Yolunu bulan bizim gibi yolunu şaşırılmış değil
... soysuzlar bu sözlere ... değil
... olup Hakk kokusu aldım ben işte

Transkripsiyon:

5a

Bir tün seher garîb Manşur köp yığladı
Pertev salıp Allah özi rahm eyledi
Andın soñra çihiltlen bakıp şerbet berdi⁴¹
Dânalarge bu sözlerni aydım mena
Nâdânlar essiz sözüm çıkıbdur hikmet⁴²
Âdemmen dep belin bağlar⁴³ kanı hikmet
Dünyâ üçün bir birige kılmaz şefkat
Zâlimlerge esir bolup keldim⁴⁴ mena
Zâlimlerde had ne bolğay bizde günâh
Dervişlerni hulkı murdar ötmes⁴⁵ du 'a
Ol sebebdin padişah kıılır bizge cefâ

Aktarma:

5a

Bir gecenin seherinde garip Mansur çok ağladı
Işıklar saçıp Allah kendisi rahmet eyledi
Ondan sonra ... bakıp şerbet verdi
Bilgelere bu sözleri söyledim ben işte
Cahillere essiz sözüm çıkmıştır hikmet
İnsanım deyip belini bağlar hani hikmet
Dünya için bir birine göstermez şefkat
Zalimlere esir olup geldim ben işte
Zalimlerde had ne ola bizde günah
Dervişlerin huyu kötü, geçmez dua
Ondan dolayı padişah bize eder cefa

34 Kal ilmidin bitip aydım nişan kalsun (Bice 1993: 23)

35 Bir söz birle yaranların boldı cüda (Bice 1993: 23)

36 Hali dilin heçkim bilmes Tengrim güvâh (Bice 1993: 23)

37 Şah Mansur'ni Enel Hakk'ı bica emes (Bice 1993: 23)

38 Yolnu tabkan bizge oşşaş gümrâh emes (Bice 1993: 23)

39 Her nâcinsler bu sözlernin ağâh emes (Bice 1993: 23)

40 Ağâh bolup buy-ı Huda aldım mena (Bice 1993: 23)

41 Andın songra çiltlen bakıp şarab berdi (Bice 1993: 23)

42 Nâdânlarğa essiz sözüm hayf hikmet (Bice 1993: 23)

43 Ademmen dep belin bağlab kanı himmet (Bice 1993: 23)

44 Zalimlerde esir bolup öldüm mena (Bice 1993: 23)

45 Dervişlerni hulkı murdar ötmez dua (Bice 1993: 23)

Transkripsiyon:

5b

Āyet hadîs ma‘nâsıdın aydım menâ
 Zâlim eger kılsa cefâ Allah dâğil⁴⁶
 Êlkiñ açıb du‘a eylep boyun sungıl
 Hâk dâdiñe ger yetmes gile kılğıl⁴⁷
 Hâqdın eştip bu sözlerni aydım menâ
 Zâlim eger zulm eylese menge yığla
 Yaşñ saçıp Hâkka sığınıp yürek dağla⁴⁸
 Harâm şübhe terk étiben içiñ dağla⁴⁹
 Zâlimlerge yüz miñ belâ berdim menâ
 Zâlimlerni kurbı nedür men yaratkan
 Yaratkanıñ menzür kılmay sen unutkan⁵⁰

Aktarma:

5b

Ayet hadis anlamından söyledim ben işte
 Zalim eğer cefa ederse Allah de
 Elini açıp dua edip boynunu sun
 Hakk yardımına yetmezse endişe et
 Hakk’dan işitip bu sözleri söyledim ben işte
 Zalim eğer zulm ederse bana ağla
 Yaşını saçarak Hakk’a sığınıp yürek dağla
 Haram şüphe terk ederek içini dağla
 Zalimlere yüz bin bela verdim ben işte
 Zalimlerin yakınlığı nedir ben yaratan
 Yaradan’ı aklına getirmeden sen unutan

Sonuç

Kökşetav’daki Edebiyat ve Sanat Müzesinde bulunan *Dîvân-ı Hikmet*’in Kökşetav nüshası toplam 180 sayfadır ve nüshada 59 hikmet bulunmaktadır. Kullanılan kâğıdın türüne (buhar kâğıt türü) ve nüshanın imla ve gramer özelliklerine bakarak 15-16. yy.larda Çağatay Türkçesiyle kaleme alındığı söylenebilir. Bu aynı zamanda bu nüshanın mevcut nüshalar içerisindeki en eski nüsha olduğunu da gösterir.

Nüshanın ilk 10 sayfasının transkripsiyonu yapıldıktan sonra diğer nüshalarla yapılan karşılaştırmalar neticesinde bazı farklı imla ve gramer özellikleri ortaya çıkmıştır. Bunlar; kapalı e /è/ sesinin -düzenli olarak- gösterilmesi, yönelme hâli ekinin bir iki örnekte ünlü uyumu kuralına uymaması, diğer nüshalarda vasıta işlevinde *birle* yapısı kullanılırken bu nüshada hem *birle* hem de *birlen* yapısının kullanılması ve geniş zamanın olumsuz çekiminde ek-filil /r/ sesini kaybetmeden kullanılması gibi özelliklerdir. Yönelme hâli ekindeki farklı kullanımın bir ağız özelliği olabileceği de unutulmamalıdır.

Diğer nüshalarla karşılaştırıldığında nüshadaki bazı hikmetlerin sırasının karışık olduğu ve anlamlı bir bütün oluşturmadığı görülmektedir. Söz varlığı, öğelerin dizilişi ve eklerin kullanımı açısından da farklılıklar olduğu görülmektedir. Farklılıklar dipnotlarda gösterildiği için burada birkaç örnek vermekle yetineceğiz. Kökşetav nüshasında 1. hikmet, Bice’nin çalışmasında 13.

46 Zalim eğer cefa kılsa Allah değil (Bice 1993: 23)

47 Hak dadinge yetmes bolsa gile kılğıl (Bice 1993: 23)

48 Yaşing saçıp menge sığnıp beling bağla (Bice 1993: 23)

49 Haram şüphe terk etiben yürek dağla (Bice 1993: 23)

50 Ek “kef” harfi ile yazılmıştır.

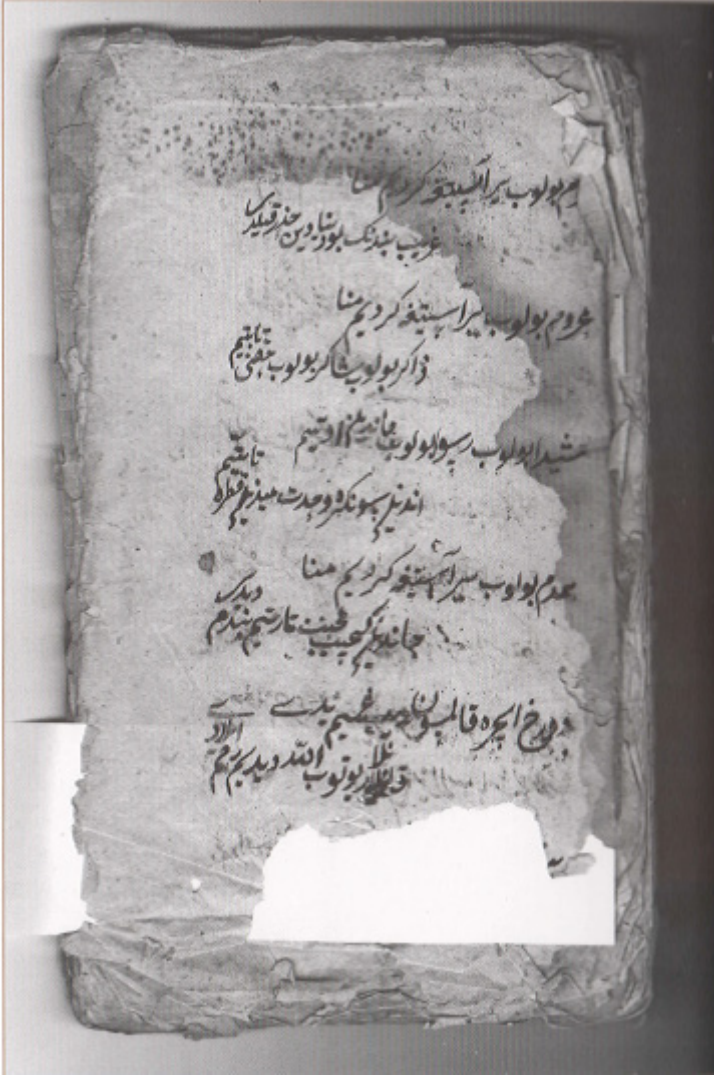
hikmet; Kökşetav nüshasındaki 2. hikmet, Bice'nin çalışmasında 11. hikmettir. Söz varlığındaki farklılıklara şunlar örnek olarak gösterilebilir: Kökş. "mahrûm" // Bic. "mahrem"; Kökş. "kimni" // Bic. "kulni"; Kökş. "aydı" // Bic. "ayttı"; Kökş. "cemâl" // Bic. "didar"; Kökş. "aşık" // Bic. "akil"; Kökş. "yıgılp" // Bic. "yıglap"; Kök. "güvâ" // Bic. "güvah" vs. Ögelerin dizilişindeki farklılıklara şunlar örnek olarak gösterilebilir: Kökş. *Altmış üçke yaşım yêtti bir künçe yok* // Bic. *Yaşım yetti altmış üçke bir künçe yok*; Kökş. *Başım tufrac cismim tufrac özüm tufrac* // Bic. *Başım tufrac özüm tufrac cismim tufrac*; Kökş. *Kimni körsem hizmet kılıp kulu boldum* // Bic. *Kulni körsem, kulu bolup hizmet kılsam* vs. Yazmalarda kullanılan ekler arasında da şu farklılıklar vardır: Kökş. "ruhlar" // Bic. "ruhum"; Kökş. "boldım" // Bic. "bolsam"; Kökş. "ötmes" // Bic. "ötmez" vs.

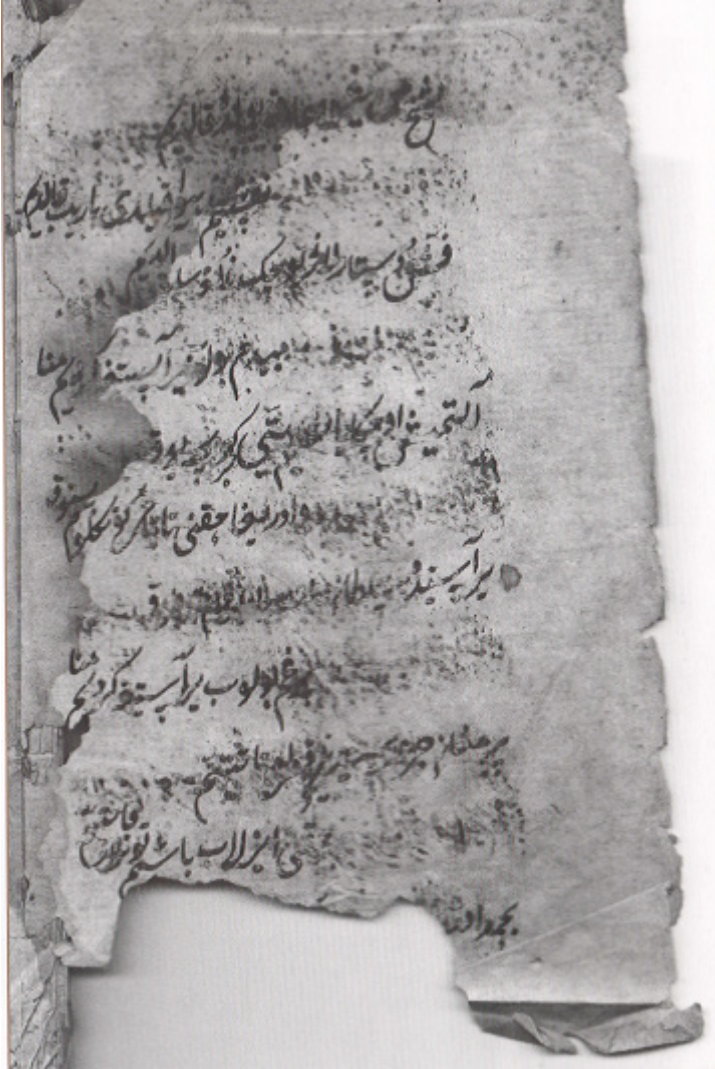
Bazı farklılıkların müstensih hatalarından kaynaklandığı görülmekle beraber söz varlığındaki değişiklikler ile bazı eklerin kullanımında ağır özelliklerinin de etkin olduğu söylenebilir. Eraslan, Taşkend yazmasında Özbek dili hususiyetlerinin, Kazan baskılarında ise Kazan Tatarcası hususiyetlerinin göze çarptığını belirtse de biz Kökşetav nüshası için şimdilik Kazak dili hususiyetleri taşıdığını söyleyemeyiz. Nüsha, dönemin edebî dilinin özelliklerini taşımaktadır. Nüshayı diğer nüshalardan ayıran özellikleri tam olarak ortaya çıkarabilmek için metnin tamamı okunmalı ve transkripsiyonu yapılmalıdır.

Kaynaklar

- Arka Ajarı, No. 150 (17872), 8.12.2016, s. 6.
- AYAN, Hüseyin (1997), "Bir Şiir Mecmuasında Ahmed Yesevî", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, s. 79-84.
- BİCE, Hayati (1993), *Divan-ı Hikmet*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- ECKMANN, Janos (2009), *Çağatayca El Kitabı*, Çev.: Prof. Dr. Günay Karaağaç, 4. Basım, İstanbul.
- ERASLAN, Kemal (1983), *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara.
- ERASLAN, Kemal (1989), "Ahmed Yesevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, 2. Cilt, Ankara.
- ERDEM, Mehmet Dursun-GÜL, Münteha (2006), "Kapalı e (ë) Sesi Bağlamında Eski Anadolu Türkçesi-Anadolu Ağızları İlişkisi", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 11 (Güz), s. 111-148.
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1994), "Ahmed-i Yesevî'nin Hikmetlerinin Dili", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 1, s. 4-18.
- HACIZADE, Naile (1997), "Ahmed Yesevî'nin *Dîvân-ı Hikmet*'i ve Nasîreddin Rabguzî'nin *Kısasü'l-Enbiya* İsimli Eserinin Karşılaştırmalı Dil Özellikleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3.

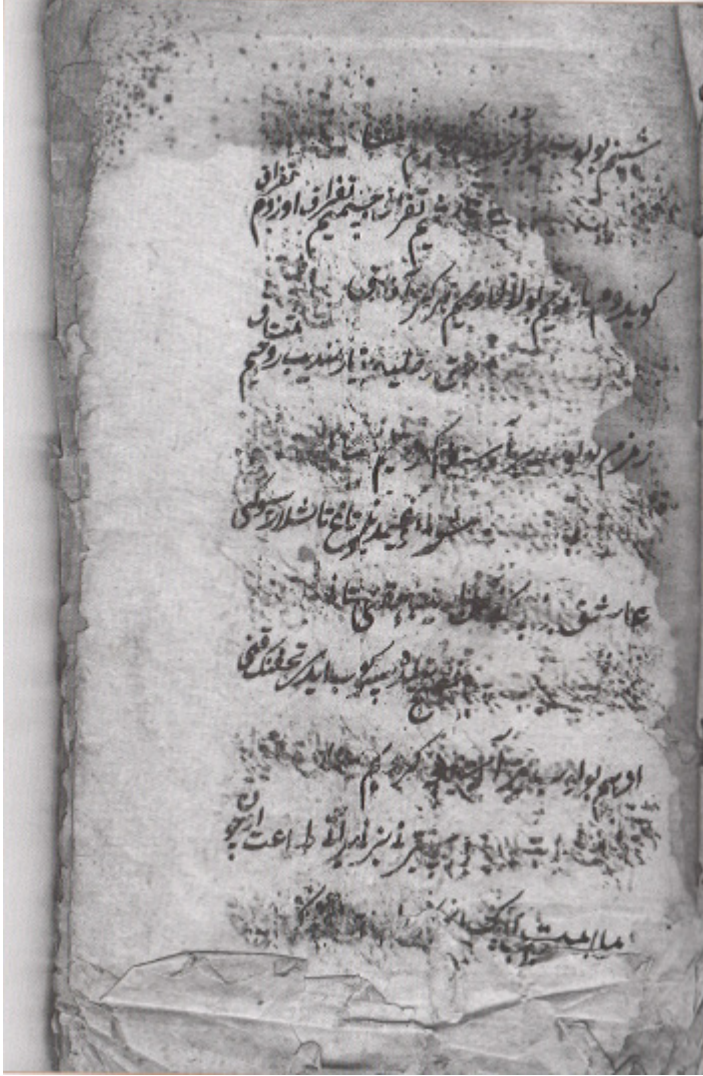
- HASAN, Nadirhan (2015), “Ahmed Yesevi Hikmetlerinin Dil Özellikleri Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *Turkish Studies*, Volume 10/8 (Güz), s. 1345-1354.
- KOÇAOĞLU, Timur (2003), “Tarihî Türk Lehçeleri Metinlerinin Transkripsiyonlanmasında Kapalı é/i Meselesi”, *Türk Kültürü* (Ankara), Sayı: 483-484 (Temmuz-Ağustos), s. 266-281.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1978), “Ahmed Yesevî”, *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yayını, İstanbul.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1993), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. Baskı, Ankara.
- NURAHMETULI, İymangazı (2016), *Koja Ahmet Yasaviy Divani Hikmet Kökşetav Nuskası*, Regis-CT Poligraf, Astana.
- NURAHMETULI, İymangazı (2016), “Koja Ahmet Yasaviy Hikmetlerinin Kökşetav Nuskası Jäne Onıñ Avdarılıvı Hakında”, *Koja Ahmet Yasaviy Murası: Mañızdılgı, Siypatı Jäne Gıybratı, Aymakaralık Gılmıy Konferentsiya Materiyaldarı*, Kökşetav, s. 4-8.
- OĞUZ, Öcal (2016), “Ahmed Yesevi: Anlatılan Hayat ve Adına Üretilen Hikmet”, *Millî Folklor*, Sayı 112, s. 5-14.
- TOSUN, Necdet (2015), *Ahmed Yesevî*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme Araştırma Dizisi, Yayın No: 26, Ankara.
- YENİTERZİ, Emine (1997), “Ahmed-i Yesevî’den Öğütler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, s. 71-78.

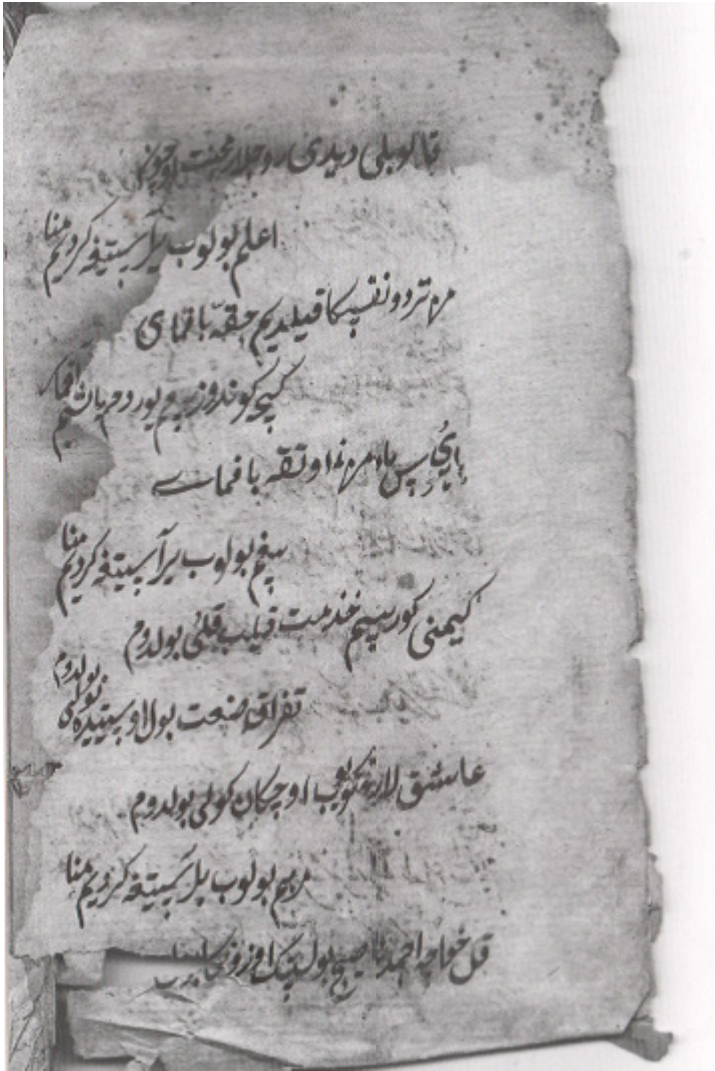

1b

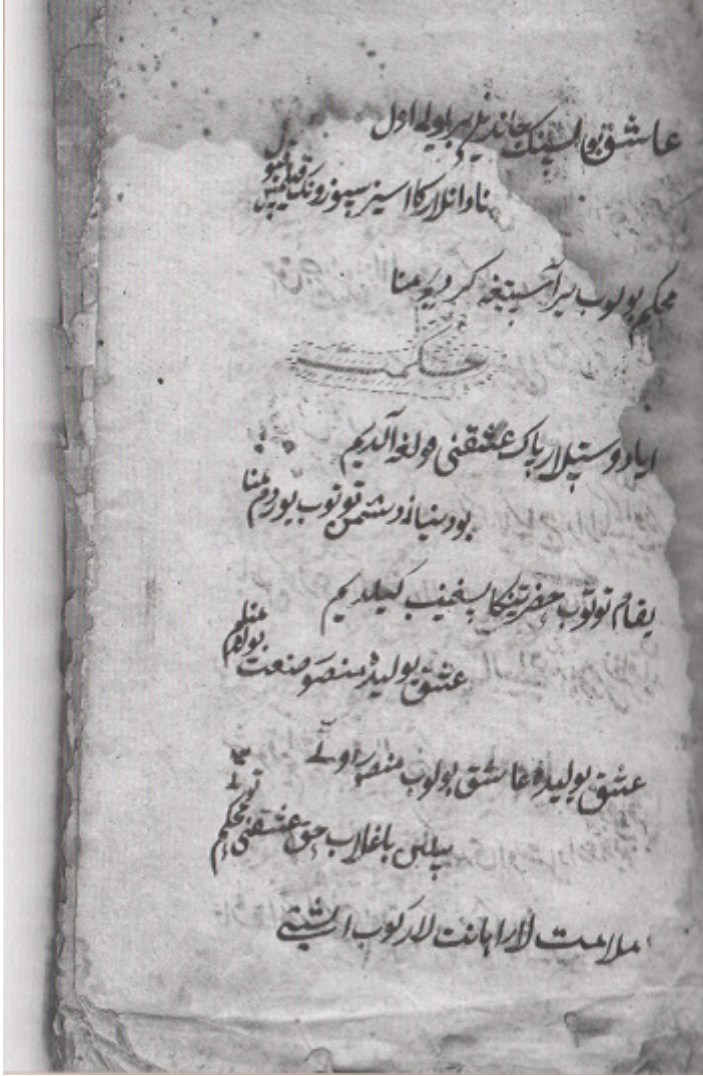

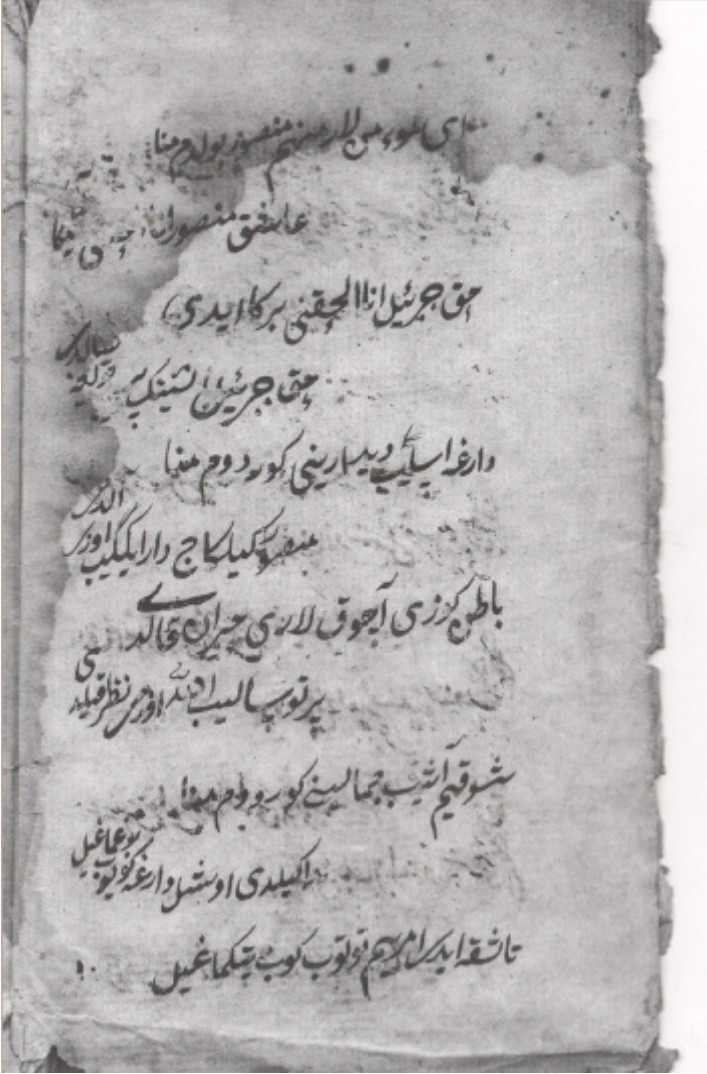

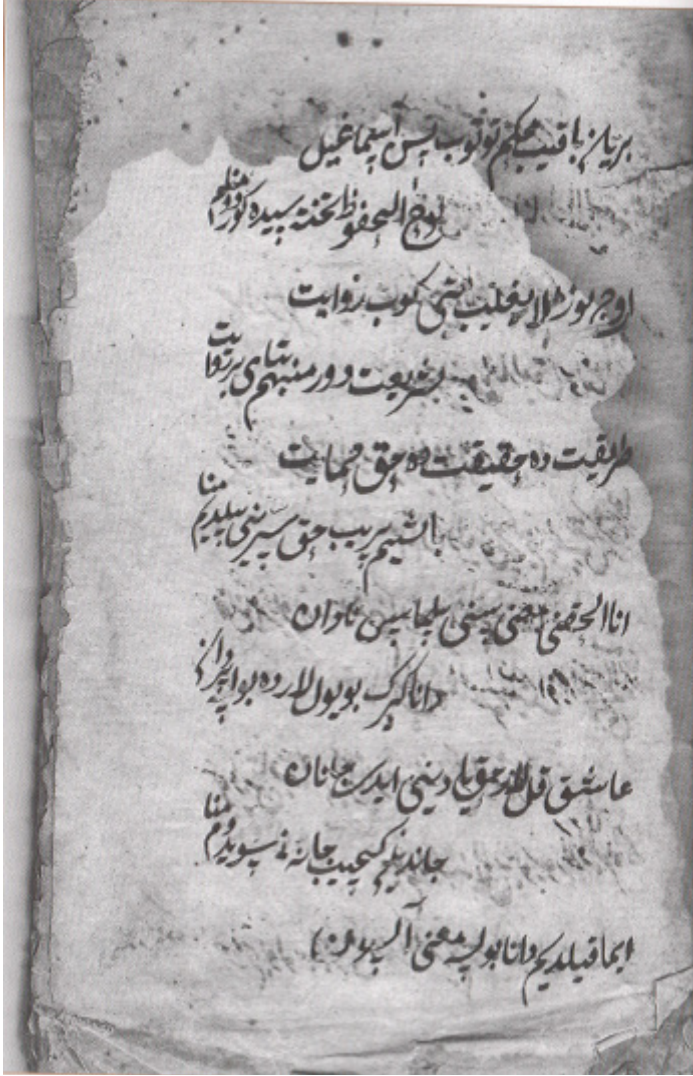

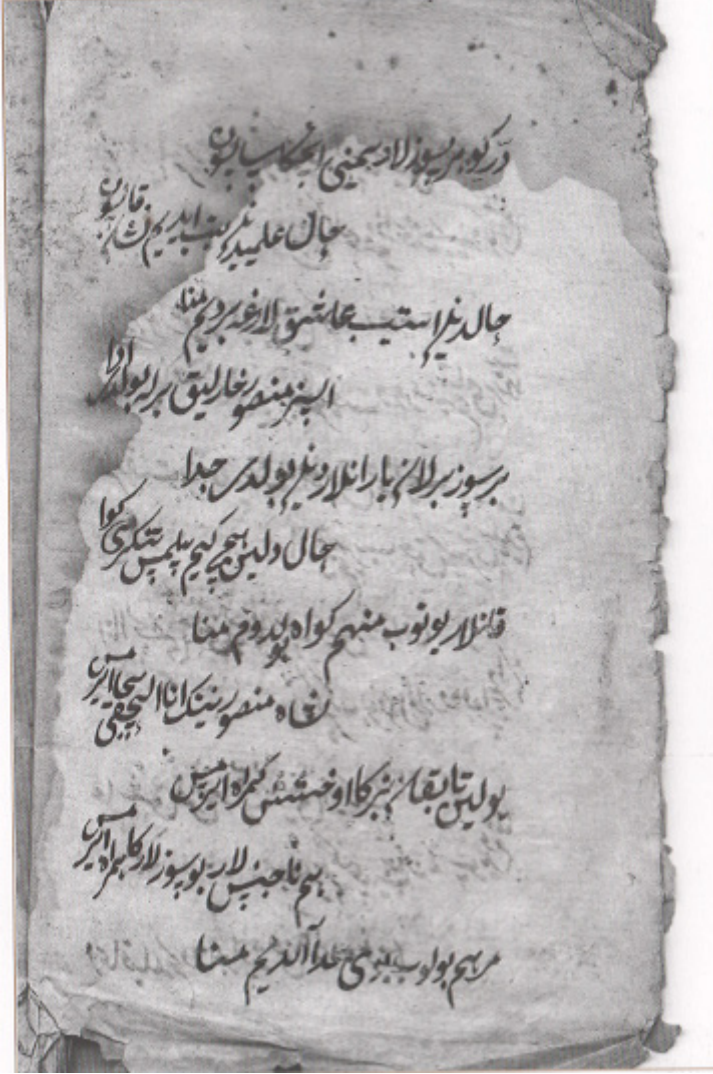
2b

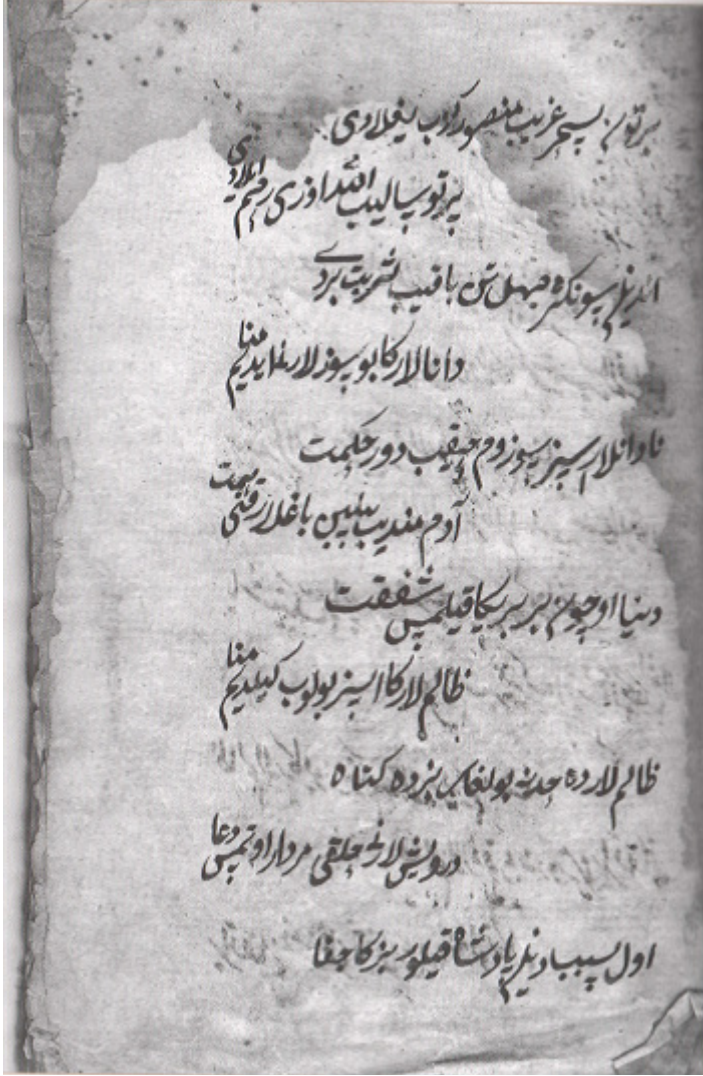

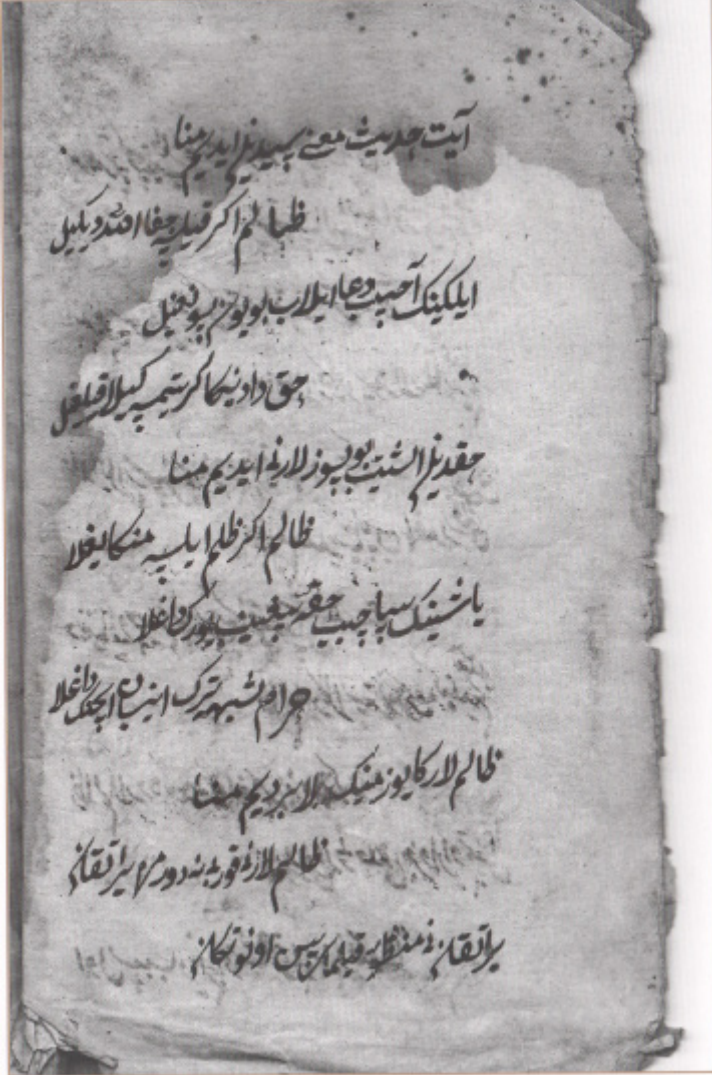

5b

